

Charakterio ugdymas

Literatūros apžvalga

Vertybių ugdymas ir stiprinimas kaip priemonė, padedanti įveikti smurtą lyties pagrindu

Žodis „charakteris“ kilęs iš graikų kalbos žodžio *charaktêr*, kurio pirminė reikšmė – ženklai, išgraviruoti monetose. Ilgainiui žodis „charakteris“ ėmė reikšti išskirtinių savybių rinkinį, kuris leidžia atskirti vieną dalyką nuo kito, o kalbant apie asmenis, juo imta apibūdinti savybių ir bruožų derinį, padedantį atskirti vieną žmogų nuo kito (Homiak, 2007).

Remiantis socialiniais mokslais, asmens charakterį sudaro psichologinės charakteristikos, kurios veikia vaiko gebėjimus ir polinkį priimti tinkamus moralinius sprendimus, pavyzdžiui, būti socialiai ir asmeniškai atsakingam, etiškam ir kontroliuojančiam save (Berkowitz & Bier, 2007). Geras charakteris nėra trūkumų ar problemų nebuvimas – jis labiau apibrėžiamas per teigiamų spektro savybių turėjimą (Park & Peterson, 2009). Charakterio bruožai „susiję su asmens moraline verte“ (Goldie, 2004).

Daugeliui gali atrodyti, kad „turėti charakterį“ paprasčiausiai reiškia „laikytis taisyklių“ ir vengti socialiai nepriimtino elgesio ar motyvų. Tačiau charakterio sąvoka apima ne tik taisyklių laikymąsi – ji pabrėžia ir gebėjimą lavinti vidinę motyvaciją daryti tai, kas geriausia pačiam, ir pagarbiai vertinti kitų gerovę. Paprastai tariant, charakteris yra individo pozityvios asmenybės raidos išraiška – intelektinė, socialinė, emocinė ir etinė. Turėti gerą charakterį reiškia būti geriausiam žmogui, koku tik galima tapti (Battistich, Schaps, & Wilson, 2004).

Turėti stiprų ir gerbtiną charakterį reiškia būti tokiam, kuris elgiasi garbingai ir yra vertas pasigerėjimo. Geras charakteris nesiformuoja automatiškai, jis ugdomas nuosekliai, ilgą laiką nepertraukiamame mokymo procese, per pavyzdžius, lavinimąsi ir praktiką (Pala, 2011). Visi trokšta palaikyti artimus santykius su gero charakterio žmonėmis, ir tai ypač svarbu auginant vaikus. Holistinės pedagoginės perspektyvos tikslas – ugdyti tokias vaikų savybes kaip sąžiningumas, pagarba, savigarba, įvairovės priėmimas, sprendimų priėmimas, empatija ir

pilietiškumas. Šie dalykai neįvyksta savaime, be tėvų pastangų ir be mokyklos bendruomenės paramos.

Be to, kadangi mokykloms svarbu tobulinti jaunų žmonių bazines akademines žinias ir įgūdžius, mokyklos vis dažniau raginamos aktyviau ugdyti ir vaikų charakterį. Nors tradiciškai manyta, kad esminį vaidmenį šiame procese atlieka šeimos ir religinės bendruomenės, nedažnas galėtų pasiginčyti, kad mokyklų vaidmuo vaikų charakterio ugdyme bei apskritai socializacijos procese mažiau svarbus (Skiba & Peterson, 2000). Todėl „Charakterio ugdymo“ modulis buvo sukurtas kaip mokytojų ir mokyklų bendruomenių įrankis, padėsiantis ugdyti vaikų vertybes ir elgseną, kuri palengvintų – ir su laiku įtvirtintų – gerą ir garbingą vaiko charakterį.

Charakterio ugdymo apibrėžtys

Siūlomos įvairios charakterio ugdymo apibrėžtys. Pavyzdžiui, siūloma apibrėžti charakterio ugdymą kaip tikslingą mokymą, kuris skatintų socialinę ir asmeninę atsakomybę bei ugdytų gerus charakterio bruožus ir moralines vertybes, turinčias įtakos tokiam ugdymui (Vessels & Boyd, 1996). Kiti (Fertman & van Linden, 1999) siūlo apibrėžti charakterio ugdymą kaip formalų mokymą apie sąžiningumą, pasitikėjimą, bendradarbiavimą, pagarbą, atsakomybę, viltį, ryžtą ir ištikimybę. Tomaselli ir Golden (1996) apibrėžė jį kaip viską, ką mokykla daro norėdama padėti mokiniams priimti geresnius, veiksmingesnius pasirinkimus ir sprendimus; mokiniai turi atpažinti, suprasti ir išmokti, kaip veikti vadovaujantis asmeninėmis vertybėmis.

Apskritai sąvoka „charakterio ugdymas“ vartojama apibūdinti pedagoginę perspektyvą, kurios tikslas – padėti vaikams ugdytis moralų, pilietišką ir socialiai priimtina mąstyseną ir elgseną. Naudojant visus mokyklos išteklius ir galimybes, „charakterio ugdymas“ orientuojasi į vaiko charakterio tobulinimą (Battistich, Schaps, & Wilson, 2004). Charakterio ugdymas susijęs su įvairiomis ugdymo programomis, kurių tikslas – užtikrinti vaikų gerovę, pavyzdžiui, socialinę ir emocinę ugdymąsi, gyvenimo įgūdžių mokymąsi ir sveikatos ugdymą (Tatman, Edmonson, & State, 2012).

Tradiciškai „charakterio ugdymas“ moko vaikus „**vertybių**“, kurios veikia kaip psichologinis atsakas į universalius visų individų ir grupių reikalavimus: patenkinti biologinius poreikius,

užtikrinti sklandžias socialines sąveikas, patenkinti socialinius institucinius lūkesčius, siejamus su grupės gerove ir išlikimu (Feather 1994).

Gero charakterio mokymas per vertybių ugdymą šiuolaikinėje visuomenėje ypač svarbus, kadangi pagrindinio ir vidurinio lygio moksleiviai susiduria su daugybe iššūkių, kurių tiesioginė priežastis – interneto ir socialinių medijų įtaka (Amerikos pediatrijos akademija, 2013), ribotas ugdymas ar prastas auklėjimo stilius šeimoje (Haynes & Thomas, 2007), bendraamžių spaudimas (Brown, Clasen, Eicher, 1986) ir smurtinis ar agresyvus elgesys (Frick & White, 2008).

Šiuolaikiniai vaikai patiria daug neigiamos įtakos iš medijų ir kitų išorinių šaltinių, kurie paplitę šiandienos kultūroje, bet nebuvo pažįstami ankstesnėms kartoms (Skiba & Peterson, 2000). Dėl to vaikams be galo sunku atrasti patikimus ir nuoseklius moralinius pavyzdžius, kurie nukreiptų jų vystymąsi ir vėlesnį gyvenimą. Tokiomis tikrovės sąlygomis mokykloms būtina sukurti tokias socialines aplinkas, kuriose mokiniai jaustųsi priimti ir vertinami kaip svarbūs mokyklos bendruomenės ir platesnės visuomenės nariai.

Charakterio ugdymas padėjo susitelkti į smurto bei agresijos priežastis ir įgalino mokyklas kurti saugesnes aplinkas ten, kur toks elgesys buvo aptiktas ir užkardytas (Schaeffer, 1999). Mokyklų atsakomybė yra akademinis ugdymas, bet tuo pat metu jos privalo ugdyti etines vertybes – darnios pilietinės visuomenės pamatą. Geras pilietis yra tas, kuris žino ir supranta savo visuomenės teises ir atsakomybes (Schaeffer, 1998). Mokyklos nuo pat mažumės turėtų ugdyti pirmiau minėtas vertybes ir atitinkamą vaikų elgesį. Sėkmingam vertybių ugdymui būtina sukurti saugią, palaikančią atmosferą klasėje, kad mokiniai turėtų galimybę laisvai išreikšti save ir būtų pakantūs bei pagarbūs kitų žmonių nuomonėms (Brady, 2011).

Kad didėtų mokinių vidinė motyvacija vertybinio mokymo atžvilgiu, kad jie pajustų poreikį praktiškai taikyti išugdytas vertybes kasdieniame gyvenime, vertybes dera ugdyti atsižvelgiant į vaiko amžių ir tinkamais ugdymo(si) metodais. Pavyzdžiui, vertybę „pagarba“ galima įskiepyti tik tuo atveju, jei vaikai ja vadovaujasi, todėl tam tikromis konkrečiomis aplinkybėmis reikia ją parodyti bei išreikšti (Lickona & Davidson, 2005).

Charakterio ugdymas siūlomas kaip svarbi ir daug žadanti smurto bei normų neatitinkančio elgesio prevencijos strategija. Konkrečiau, kaip pastebėta, charakterio ugdymo programoje dalyvaujančių pradinį mokyklų mokinių socialinės kompetencijos lygis aukštesnis (Miller, Kraus, & Veltkamp, 2005). Socialinė kompetencija apibrėžiama kaip gebėjimas efektyviai veikti socialinės sąveikos situacijose ir yra akivaizdžiai susijusi su socialiniais įgūdžiais. Ypač didelį dėmesį skirdami vaikų gero, moralaus elgesio ugdymui, skatiname sveiką jų vystymąsi ir gerovę įvairiose srityse (Park & Peterson, 2009). Be to, manoma, kad tokie vaikai reikšmingai dažniau vertina įvairovę ir padeda kitiems (Scales, Blyth, Benson, & Leffert, 2000).

Kaip jau minėta, mokyklos yra ugdymo įstaigos, atliekančios dvejopą vaidmenį – ne tik palengvinti vaikų kognityvinę raidą, bet ir skiepyti jiems vertybes bei socialinius įgūdžius, kurie svarbūs tiek jų vystymuisi, tiek gerovei apskritai. Įvairių charakterio ugdymo programų tikslas – padėti mokykloms pasiekti minėtus tikslus. Pavyzdžiui, programa „Daugiau tolerancijos“ (*REACH beyond tolerance programme*), specialiai sukurta didinti atsakomybę ir su ja susijusią elgseną tarp pradinį klasių mokinių, siekiama padėti mokiniams kuo geriau prisitaikyti etninės ir kultūrinės įvairovės pasaulyje. Įvairovė atspindi platų kontekstą ir apima tokias charakteristikas kaip rasė, etninė kilmė, kultūra, lytinė tapatybė ir lyties raiška (Hollingsworth, Didelot, & Smith, 2011).

Skirtingos metodikos ir programos moko ir siūlo vertybių įvairovę, tačiau projektas SAFER susitelkia į smurto lyties pagrindu prevenciją ir užkardymą, todėl pasirinktos 5 specifinės vertybės (pagarba, teisingumas, aktyvus pilietiškumas, meilė, taika), kurios gana tiksliai atspindi SAFER projekto turinį ir yra tiesiogiai susijusios su projekto tikslais.

Susitelkdama į ryšį tarp charakterio ugdymo, vertybių ir šiandienos socialinių iššūkių, tokių kaip lyčių lygybė ar smurtas lyties pagrindu, UNESCO (2019), bendradarbiaudama su kitomis gerai žinomomis humanitarinėmis organizacijomis, parengė mokykloms skirtą ugdymo programą „Pagarbi sąveika“ (*Connecting with Respect*), kurios tikslas – įvairiomis priemonėmis užkirsti kelią smurtui lyties pagrindu. Tarp įvairių vartojamų sąvokų ypač pabrėžiama pagarba kaip vertybė, kartu derinant lytiškumui jautrią pedagogiką ir kitus svarbius psichoedukacinius aspektus (pvz., bendravimo įgūdžius, bendraamžių paramos įgūdžius). Savigarba laikoma ir

vertingas pagarbos požymis, apibrėžiantis mūsų pačių savivertės suvokimą. Kaip ir pagarbos kitiems atveju, savigarba apima pažinimą, vertinimą, emocijas, lūkesčius, motyvaciją, veikimą ir reakciją, tad padeda išvelgti ir savąją moraliai reikšmingą vertę (Dillon, 2016).

Teisingumas kaip moralinė vertybė

Viena ir svarbių charakterio ugdymo programos temų – teisingumas kaip vertybė. Anot Feather (1994), teisingumas artimai susijęs su dora ir iš esmės yra socialiai sukonstruotas principas, vadinasi, tai, kas suvokiama kaip teisinga vienoje kultūroje, gali būti skirtingai suvokiama kitoje. Todėl labai svarbu mokyti vaikus ir jaunimą teisingumo ir doros vadovaujantis universalia holistine samprata, skatinančia priimti ar bent jau toleruoti lytinės tapatybės ir/ar lyties raiškos įvairovę bei imtis reikalingų veiksmų, jei pastebima neteisinga, diskriminuojanti elgsena. Tokiu būdu svarbu, kad teisingumo jausmas būtų lavinamas, nes asmens kritiškas suvokimas „kas teisinga ir kas ne“ yra veikiamas ne tik santykių tarp konkrečių asmenų – jam turi įtakos ir vertybės, normos bei susitarimai (Feather 1994).

Pilietiškumas kaip moralinė vertybė

Pilietiškumas kaip vertybė (apibrėžiamas kaip „aktyvus pilietiškumas“) grindžiamas įsitraukimu į vietines bendruomenes ir demokratijos procesus įvairiais lygiais, nuo miestų iki nacionalinio lygio veiklų (European Economic and Social Committee, 2012). Daugybę metų prevencinės veiklos buvo paremtos idėja, kad žmonės, kuriems būdingas probleminis elgesys, tiesiog turi kažkokių asmenybės „ydu“, kurios siejamos su netinkamo elgesio rizika. Tačiau toks požiūris neleido pastebėti „priklausymo“ svarbos. Jausmas, kad esi kompetentingas, įneši savo indėlį ir esi vertingas prosocialios grupės narys – lemiamas sėkmės gyvenime ir tinkamų pasirinkimų veiksnys. Tyrimai rodo, kad jaunuoliai, lankantys mokyklas, kuriose jaučiasi priimti, gebantys ir vertinami, mažiau linkę netinkamai elgtis (Battistich, Schaps, & Wilson, 2004).

Artėdami suaugystės link, mokiniai ims vis geriau suprasti sąvoką „aktyvus dalyvavimas“, kuri apibūdina, koks svarbus aktyvus piliečių įsitraukimas į įvairias veiklas įvairiomis progomis, kurios turi tiesioginės ar netiesioginės įtakos jų žmogaus teisėms, gerovei ir sėkmei.

Kalbant apie smurtą lyties pagrindu neretai pasitelkiamos įvairios vietinės ar nacionalinės kampanijos, informuojančios apie smurto lyties pagrindu reiškinių ir teisinius aspektus. Anot Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos „lyčių lygybė, tapatybė ir raiška“ yra pamatinės žmogaus teisės ir bet kokios veiklos, kuriomis su pagarba į kitus žmones ugdomos šios nuostatos, yra ne tik remiamos, bet ir skatinamos (International Commission of Jurists, 2010). Viena esminių kliūčių, kurias turėjo įveikti šios kampanijos, buvo klaidinga nuostata, kad smurtas lyties pagrindu liečia tik moteris ir yra tik moterų reikalas.

Taigi nenuostabu, kad daugybė žmonių tiki, jog tik moterys ir mergaitės turi gauti išsamią informaciją apie smurtą lyties pagrindu ir mokytis apsiginti situacijose, kuriose iškyla grėsmė jų fizinei ar psichologinei gerovei. Siekiant pakeisti šias klaidingas nuostatas, buvo skatinamas vyrų įsitraukimas į įvairias kampanijas, įtraukiant į jas skirtingo amžiaus ir socioekonominės padėties vyrus. Tuo būdu buvo didinamas sąmoningumas smurto lyties pagrindu ir jo poveikio kiekvienam, nepriklausimai nuo jo lyties ir/ar amžiaus, atžvilgiu. Pavyzdžiui, asociacija „MenEngage Alliance“, veikianti tiek kolektyviniu, tiek individualiu lygmeniu, siekdama užtikrinti lyčių lygybę, žmogaus teises ir socialinį teisingumą, pritaria šiai nuostatai ir skatina aktyvų vyrų ir berniukų įsitraukimą, pagarbą ir bendradarbiavimą kovojant su įvairiomis moterų diskriminacijos formomis ir apskritai su smurtu lyties pagrindu (MenEngage Alliance, 2018).

Meilė kaip moralinė vertybė

Kita svarbi vertybė, pasirinkta kovojant su smurtu lyties pagrindu, yra meilė. Meilė – tai jausmas, kurį apibūdina geri ketinimai, nesavanaudiški veiksmai ir aktyvus domėjimasis. Ji gali būti plačiau suvokiama kaip filantropija ar altruizmas, apimantys ir meilės veiksmus. Meilė – dar ir svarbus emocinio raštingumo komponentas, ji minima įvairiose su emocijomis susijusiose teorijose (Lazarus, 1996). Meilė kaip vertybė gali būti išskiriama iš kitų sąvokų, kurios taip pat apima jausmingo atsidavimo ir emocinio ryšio tarp žmonių bei daiktų kūrimą įvairiais būdais ir lygiais (Cooper, 1977). Pavyzdžiui, kai kurie žmonės gali mylėti partnerį, šeimą, darbą ir kolegas arba konkrečias veiklas, kurios savaime yra gėris arba duoda naudos kitiems žmonėms. Meilė

gali būti apibrėžiama kaip svarbus sąmoningumo kėlimo kampanijų komponentas ir svarbi specifinių grupių diskriminacijos ir marginalizacijos mažinimo sąlyga.

Natūraliai mokydami vaikus meilės kaip vertybės mokome juos dar ir matyti ne tik save, ugdytis empatiją ir atjautą tiek sau pačiam, bet ir aplinkiniams. Nors negalime iš jų reikalauti reikšti meilę visiems, tačiau galime juos išmokyti suprasti, kad kiekvienam duotas gebėjimas mylėti ir būti mylimam, todėl tai, ko mes visi galime siekti, yra gerumo nuostata, geri ketinimai kitų atžvilgiu ir netinkamo elgesio su kitais vengimas bet kokiomis aplinkybėmis.

Taika kaip moralinė vertybė

Galiausiai, taika kaip vertybė grindžia žmogiškąjį poreikį gyventi visuomenėse ir kontekstuose be smurto, diskriminacijos ir įvairių formų konfliktų (Piechowski, 1991). Viena iš taikos formų yra vidinė taika, apibrėžiama kaip situacija, kurioje esantis žmogus jaučia psichologinę ar dvasinę ramybę, nepaisydamas egzistuojančių potencialių dirgiklių (Piechowski, 1991). Vidinės taikos sąvoka artimai susijusi su sąmoningu moraliniu skirtingų individo veiksmų poveikio vertinimu. Tiksliau sakant, kai mūsų veiksmai sutampa su mūsų suvokimu, kas teisinga ir neteisinga, galime jausti vidinę taiką. Todėl labai svarbu skiepyti šias vertybes vaikams nuo mažumės, kad jie kuo anksčiau suprastų, jog „gero darymas“ veikia dvejopai: tu, kaip asmuo, gali džiaugtis ilgalaikė vidine ramybe ir kaip neatskiriama visuomenės dalis prisidedi prie bendro visuomeninio gėrio.

Moralės vystymasis vaikystėje ir asmens veiksmų poveikio (teigiamo ar neigiamo) suvokimas yra svarbi Kohlberg'o moralinio vystymosi teorijos (1958) dalis, anot kurios, moralinis vertinimas turi sutapti su moraliu elgesiu. Vadovaujantis teorija, moralus paauglys, jaunuolis ar suaugęs neveikia „netinkami“ nei savo, nei kitų individų atžvilgiu. Pozityviai ugdydami vaikus, skatiname geresnę ne tik akademinę, bet ir emocinę, etinę ir socialinę jų raidą, tuo pačiu prisideddami prie jų, kaip gerų žmonių ir gerų piliečių, augimo, bei mažindami tokių socialinių problemų kaip smurtas lyties pagrindu atsiradimo riziką.

Literatūra

- American Academy of Pediatrics (2009). Policy Statement: Children, Adolescents and the Media. Organizational Principles to Guide and Define the Child Health Care System and/or Improve the Health of all Children, *Pediatrics*, 132, 958-961.
- Battistich V, Schaps E, Wilson N. Effects of an Elementary School Intervention on Students' Connectedness to School and Social Adjustment During Middle School. *Journal of Primary Prevention*, 24, 243–262.
- Berkowitz, M. W., & Bier, M. C. (2007). What Works in Character Education? *Journal of Research in Character Education*, 5, 29-48.
- Brady, L. (2011). Teacher Values and Relationship: Factors in Values Education. *Australian Journal Of Teacher Education*, 36.
- Brown, B. B., Clasen, D. R., & Eicher, S. A. (1986). Perceptions of peer pressure, peer conformity dispositions, and self-reported behavior among adolescents. *Developmental Psychology*, 22, 521-530.
- Cooper, J. M. (1977). Aristotle on the Forms of Friendship. *Review of Metaphysics*, 30, 619–48.
- Dillon, R. S. (2006). Respect. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
- Goldie, Peter (2004). *On Personality*. Routledge.
- Hollingsworth, L. A., Didelot, M. J., & Smith, J. O. (2003). REACH beyond tolerance: A framework for teaching children empathy and responsibility. *Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 42, 139–151.
- Homiak, M (2007). Moral Character. *Sandford Encyclopedia of International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 3, 1309–8063.

- Feather, N. T. (1994). Human Values and their Relation to Justice. *Journal of Social Issues*, 50, 129–151.
- Fertman, C. I. & Van Linden, J. A. (1999). Character Education: An Essential Ingredient for Youth Leadership Development. *NASSP Bulletin*, 83, 9–15.
- Frick, J. P. & White S. F. (2008). Research Review: The importance of callous-unemotional traits for developmental models of aggressive and antisocial behavior. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 359–375.
- Lickona, T. & Davidson, M. (2005). *Smart & good high schools: Integrating excellence and ethics for Success In school, work, and beyond*. Cortland, NY.
- Pala, A . (2011). The Need for Character Education. *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 3, 23-32. SV
- Park, N. & Peterson, C (2009). Achieving and Sustaining a Good Life. *Perspectives on Psychological Science*, 4, 422-428.
- Scales, P.C., Benson, P. L., Leffert, N., & Blyth, D. A. (2000) Contribution of Developmental Assets to the Prediction of Thriving Among Adolescents, *Applied Developmental Science*, 4, 27-46.
- Skiba, R. J. & Peterson, R. L (2000). School Discipline at a Crossroads: From Zero Tolerance to Early Response. *Exceptional Children*, 66, 335.
- Tatman. R., Edmonson, S., & Slate, J (2012). *Character Education: A Critical Analysis*. Book: Character Education: Review, Analysis, and Relevance to Educational Leadership National Council of Professors of Educational Administration.
- Tomaselli, J. M. & Golden, J. P. (1996). Character Development in Education: The ABCD's of Valuing. *NASSP Bulletin*, 80, 66–73.
- Vessels, G., & Huitt, W (2005). Moral and character development. Paper presented at the National Youth at Risk Conference, Savannah, GA, March 8-10.